OIKEUSMINISTERIÖ
JUSTITIEMINISTERIET

Lausunto

Demokratia- ja julkisoikeusosasto
Demokratia ja vaalit -yksikkö

EaT Elina Siljamäki

13.2.2023

Perustuslakivaliokunnalle
PeV@eduskunta.fi

Asia: HE 254/2022 vp Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi ehdokkaan vaalirahoituksesta annetun lain, puoluelain, vaalilain 112 ja 143 l §:n sekä kansalaisaloitelain 10 §:n muuttamisesta

Eduskunnan perustuslakivaliokunta pyytää oikeusministeriön asiantuntijaa kuultavaksi ja kirjallista asiantuntijalausuntoa otsikon asiassa.

Kiitän perustuslakivaliokuntaa mahdollisuudesta lausua otsikkoasiassa ja lausun siitä seuraavasti.

Parlamentaarisen vaalityöryhmän linjaukset

Vuosina 2020-2022 toiminut parlamentaarinen vaalityöryhmä (OM034:00/2019) esitti loppuraportissaan (9.2.2022, oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja 2022:6) useita muutoksia vaali- ja puoluerahoitusta koskevaan sääntelyyn. Lisäksi työryhmä linjasi, että ehdokkaiden asettamista eduskuntavaaleissa koskevia määräyksiä vaalilaissa joustavoitettaisiin poistamalla jäsenäänestyksen pakollisuus. Kansalaisaloitelain osalta vaalityöryhmän enemmistö kannatti muutosta EU-kansalaisaloitteen ikärajan laskemista 16 vuoteen.

Tämä hallituksen esitys on valmisteltu vaalityöryhmän linjausten pohjalta.

Muutosehdotukset ehdokkaan vaalirahoituksesta annettuun lakiin (273/2009; vaalirahoituslaki) ja puoluelakiin (10/1969)

1) Vaalirahoituksen ajankohta

Esityksessä ehdotetaan, että vaalirahoitusta voisi vastaanottaa kyseisten vaalien kampanja-ajan loppuun asti. Vaalirahoitus tulisi siten olla vastaanotettuna kaksi viikkoa vaalipäivän jälkeen. Kampanja-ajan jälkeen vastaanotettava rahoitus olisi mahdollista käyttää esimerkiksi vaalirahoitukseksi seuraavissa vaaleissa.

2) Kampanjatili

Esityksessä ehdotetaan, että jokaisella eduskuntavaaleissa, presidentinvaalissa ja europarlamenttivaaleissa olevalla ehdokkaalla tulisi lähtökohtaisesti olla kampanjatili. Alue- ja kuntavaalien osalta vaalirahoituslain 8 §:n 3 momentissa tarkoitettu muistiinmerkitsemisvelvollisuus olisi riittävä.

Tältä osin tässä esityksessä ehdotetaan, että kampanjatilin avaaminen olisi valtiollisten vaalien ehdokkaalle lähtökohtaisesti pakollista, mutta mikäli luottolaitos, tavallisimmin pankki, kieltäytyisi avaamista kampanjatiliä ehdokkaalle, ehdokas voisi tällöin huolehtia kampanjarahoituksensa hallinnoimisesta muulla muistiinmerkitsemistavalla. Mikäli pankki kieltäytyisi tilin avaamisesta, ehdokkaan tulisi varautua esittämään siitä selvitys tarvittaessa valtiontalouden tarkastusvirastolle.

3) Lainanantajien nimien julkistaminen

Esityksessä ehdotetaan, että vaalikampanjalle 1500 euron (kuntavaaleissa 800 euron) ja sitä suuremman lainan antaneiden nimi tulisi julkistaa. Mikäli lainanantaja olisi luottolaitos, riittäisi tieto, että kyseessä on luottolaitoksen myöntämä laina.

Vaalirahoituslain 6 §:ssä on säädetty vaalirahoitusilmoituksessa julkistettavista tiedoista. Pykälän 1 momentissa on säädetty siitä, milloin yksittäinen tuki ja sen antaja on ilmoitettava. Julkiseksi tulon raja on 800 euroa kuntavaaleissa ja 1500 euroa muissa vaaleissa. Sen sijaan vaalikampanjalle lainaa antanutta tahoa ei tällä hetkellä ole lain mukaan velvollisuutta julkistaa, vaikka laina olisi huomattava.

4) Kampanjan kulut ylittävä vaalirahoitus

Esityksessä ehdotetaan, että vaalirahoituksen ylittäessä vaalikampanjan kulut, myös ylijäävä vaalirahoitus tulisi ilmoittaa sekä lisäksi se, siirtyykö ylijäävä vaalirahoitus ehdokkaan omiin varoihin vai ehdokkaan tukiryhmän tai muun yksinomaan ehdokkaan tukemiseksi toimivan yhteisön varoihin.

5) Valtiontalouden tarkastusviraston oikeus saada vertailutietoja

Esityksessä ehdotetaan, että valtiontalouden tarkastusvirastolla olisi oikeus saada vertailutietoja kampanjaan tukea antaneilta ja palveluita ja tuotteita toimittaneilta ja lisäksi niiltä tahoilta, jotka olisivat voineet tukea antaa tai saattaneet toimittaa kampanjalle tavaroita tai palveluita, jos jo saatu selvitys ei olisi riittävä laiminlyöntiepäilyksen selvittämiseksi. Valtiontalouden tarkastusviraston oikeus saada salassapitosäännösten estämättä vertailutietoja perustuisi viraston omaan perusteltuun arvioon ja tietojen saamisen tulisi olla vain yksittäistapauksellista ja välttämätöntä valvontatehtävän suorittamiseksi. Vastaava vertailutietojen antamisvelvollisuus koskisi myös jälki-ilmoituksia.

6) Oikeus tehostaa uhkasakolla

Esityksessä ehdotetaan, että vertailutietojen saamiseksi tarkastusvirastolla olisi mahdollisuus asettaa uhkasakko. Lisäksi esityksessä ehdotetaan, että uhkasakon asettamismahdollisuus laajennettaisiin vaalirahoitusilmoitusta koskevaan lisätieto- tai selvityspyyntöön. Koska lakiin ehdotetaan lisättäväksi myös velvollisuus antaa lisätietoja ja selvityksiä jälki-ilmoituksista, uhkasakon asettamismahdollisuus ulotettaisiin koskemaan myös niitä.

7) Valtiontalouden tarkastusviraston oikeus saada tietoja, asiakirjoja, aineistoja ja virka-apua

Esityksessä ehdotetaan, että valtiontalouden tarkastusvirastolle annettaisiin vaalirahoituslaissa ja puoluelaissa oikeus saada tietoja, asiakirjoja, aineistoja ja virka-apua muilta viranomaisilta ja viranomaistehtäviä hoitavilta muilta tahoilta ehdokkaan vaalirahoituslaissa ja puoluelaissa säädettyjen valvontatehtäviensä hoitamista varten.

8) Puoluelain luettelo asioista, joita ei pidetä tukena

Esityksessä ehdotetaan, että puoluelain luetteloon asioista, joita ei pidetä tukena, lisättäisiin ehdokas-, luottamushenkilö- ja kansanedustajamaksut sekä Euroopan parlamentin jäsenmaksut. Luetteloon lisättäisiin myös Euroopan unionin toimielinten ja muiden vastaavien kansainvälisten järjestöjen talousarvioon perustuvat suoritukset.

9) Ajantasainen ilmoitus otetuista lainoista

Esityksessä ehdotetaan, että puolueen, puolueyhdistyksen ja puolueen lähiyhteisön ottamista lainoista tulisi myös tehdä ajantasainen ilmoitus valtiontalouden tarkastusvirastolle samalla tavoin kuin saadusta tuesta tehdään ajantasainen ilmoitus puoluelain 8 c §:n mukaisesti. Muutoksella luotaisiin myös lainoille samanlainen läpinäkyvyys mitä tukien osalta on voimassa olevassa lainsäädännössä.

10) Valtionavustuksen siirtomahdollisuus

Esityksessä ehdotetaan, että puolueelle myönnettävästä valtionavustuksesta (puoluetuesta) osa voitaisiin osoittaa avustuksen käyttötarkoitusta toteuttavan muun yhteisön tai säätiön toiminnan tukemiseen.

11) Tilinpäätösasiakirjoja koskevat muutostarpeet

Esityksessä ehdotetaan, että puoluelakiin lisättäisiin määräykset toiminnantarkastukseen liittyvien asiakirjojen toimittamisesta sekä säädös siitä, että tilinpäätösasiakirjat olisi toimitettava, vaikka puolue olisi ollut puoluerekisterissä vain osan tilikaudesta.

Muutosehdotus vaalilakiin (714/1998)

Esityksessä edotetaan, että puolueiden ehdokasasetteluun eduskuntavaaleissa liittyvä pakollinen jäsenäänestys poistettaisiin. Jäsenäänestys olisi edelleen pääsääntö, mutta puolue voisi säännöissään huolehtia ehdokasasettelun kansanvaltaisista vaikutusmahdollisuuksista muillakin tavoin.

Muutosehdotus kansalaisaloitelakiin (12/2012)

Esityksessä ehdotetaan eurooppalaisen kansalaisaloitteen Suomen kansalaisten antamien tuenilmausten allekirjoittamisen alaikärajan laskemista nykyisestä 18 vuodesta 16 vuoteen nuorten poliittisten vaikuttamismahdollisuuksien lisäämiseksi. Euroopan komissio on katsonut kansalaisaloitteen matalamman ikärajan vaikuttavan myönteisesti nuorten osallistumismahdollisuuksiin ja tietoisuuteen Euroopan unionista. Komissio toteaa kansalaisaloitteen olevan ei-sitova vaikuttamistapa, jonka voi nähdä sopivana osallistumiskeinona myös nuorille, jotka eivät vielä ole äänioikeutettuja. Eurooppalaisten kansalaisaloitteiden kannattamisen ikärajan laskeminen Suomen osalta tukisi myös Kansallisen demokratiaohjelma 2025 mukaisia tavoitteita nuorten yhteiskunnallisen osallisuuden vahvistamisesta.

Yhteiskunnalliset vaikutukset

Hallituksen esityksen muutokset toteutuessaan lisäisivät vaali- ja puoluerahoitusvalvonnan läpinäkyvyyttä ja toisaalta vahvistaisivat valtiontalouden tarkastusviraston oikeutta valvoa ehdokkaiden vaalirahoitusilmoituksia. Valvontatehtävää edistäisi myös oikeus saada sitä varten tietoja kolmansilta osapuolilta eli niin sanottuja vertailutietoja.

Vaalilain muutoksella mahdollistettaisiin nykyistä monipuolisemmin erilaiset demokraattiset päätöksentekotavat ehdokkaiden asettamiseen vaaleissa siten kuin puolueen säännöissä tarkemmin määrättäisiin.

Kansalaisaloitteen muutoksen myötä parannettaisiin nuorten osallistumismahdollisuuksia ja tietoisuutta Euroopan unionissa.